

PREČO SA SLOVÁ VOLAJÚ PRÁVE TAK?

ROZVÍJANIE SLOVOTVORNEJ KOMPETENCIE ŽIAKA PRIMÁRNEJ ŠKOLY

(Bližšie pozri Liptáková, L. – Vužňáková, K.: Dieťa a slovotvorba. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, 2009. 203 s. ISBN 978-80-555-0072-0. Webová stránka učebnice je prístupná na: <http://das.unipo.sk>.)

Pri návrhu rozvíjania slovotvornej kompetencie žiaka primárnej školy zohľadňujeme úroveň kognitívneho a rečového vývinu dieťaťa. Pod vplyvom vonkajšej stimulácie, najmä získaním ranej gramotnosti a systematickým vyučovaním materinského jazyka, sa postupne formuje jazykové vedomie dieťaťa, ktoré mu už umožňuje uvažovať o jazyku a uvedomovať si jeho stavbu a fungovanie (začiatok tzv. metajazykového myslenia). Na rozdiel od predškolského veku teda už dieťa pri rozvíjaní slovotvornej kompetencie je schopné pozorovať a poznávať aj tzv. vedecké pojmy súvisiace so slovotvorným procesom. Rozvíjajúce sa kognitívne funkcie, najmä vyššia úroveň analyticko-syntetického a inferenčného uvažovania, dieťaťu mladšieho školského veku umožňujú uvedomovať si okrem významovej súvislosti motivačných dvojíc aj formálnu štruktúru slovotvorne motivovaného slova. Okrem toho, dominantná kognitívna štruktúra tohto veku – grupovanie umožňuje dieťaťu chápať objektívne súvislosti medzi javmi, ktoré sa zoskupujú podľa spoločných definičných vlastností. A to je dôležitým predpokladom vytvárania pojmových kategórií tak pri bežných, ako aj pri tzv. učebných pojmoch, na základe čoho si môže dieťa skonštruovať prvotnú predstavu o abstraktných slovotvorných pojmoch ako slovotvorné hniezdo, slovotvorná kategória či slovotvorný typ (bez používania jazykovedných termínov).

Aj v tomto veku však konkrétne-faktické myslenie dieťaťa vyžaduje, aby slovotvorné učivo prispievalo k postupnému rozvíjaniu analyticko-syntetického uvažovania a ďalších kognitívnych procesov, aby sa v jeho „slovotvornom myslení“ zachovávala prirodzená postupnosť od významu k forme slovotvorne motivovaného slova s oporou o slovotvornú intuíciu dieťaťa. Zmyslom nadobúdania slovotvorných vedomostí nie je schopnosť žiaka definovať slovotvorné termíny, ale jeho schopnosť vedomostí využiť pri kvalitnejšom a adekvátnejšom porozumení a produkovanií textu a pri rozvíjaní abstraktného myslenia. Ak si pripomenieme, že slovotvorná motivácia je systemizačným a integračným princípom takmer celej slovnej zásoby slovenčiny, a teda aj dôležitým organizačným princípom subjektívneho slovníka človeka, vzrastá význam slovotvorného učiva tak pri rozvíjaní

verbálnej fluencie a flexibility dieťaťa mladšieho školského veku, ako aj pri stimulovaní jeho inferenčného a kategorizačného myslenia.

V primárnej škole nadobúda slovotvorné učivo aj medzipredmetový učebný rozmer. Porozumenie základným princípom a pravidlám tvorenia slov totiž žiakovi môže uľahčiť proces učenia sa aj na ďalších vyučovacích predmetoch. Osobitne sa to týka vyučovania cudzieho jazyka, ale aj obsahu predmetov ako prírodoveda či vlastiveda, ktorý je naplnený súbormi slovotvorne motivovaných termínov.

CIELE a OBSAH

Kognitívna oblasť

- a) Poznávanie slovotvornej motivácie ako procesu a ako vzťahu (najprv iba významového, neskôr významovo-formálneho). Uplatňovanie komparatívneho, inferenčného a analyticko-syntetického myslenia.
- b) Vytváranie predstavy o slovotvornom hniezde na základe porovnávania významovo-formálnej príbuznosti a odlišnosti slov. Stimulovanie kognitívnych procesov komparácie a kategorizácie.
- c) Vytváranie predstavy o slovotvornej kategórii a slovotvornom type v postupnosti od konkrétnych k abstraktným kategóriám (s uplatnením medzipredmetovej integrácie). Stimulovanie analyticko-syntetického, inferenčného myslenia a procesov kategorizácie a abstraktizácie.
- d) Poznávanie slovotvorných postupov a slovotvorných prostriedkov (s uplatnením medzipredmetovej integrácie). Stimulovanie analyticko-syntetického a inferenčného myslenia.

Metakognitívna oblasť

- a) Pozorovanie spôsobu riešenia tzv. slovotvorných problémov.
- b) Rozvíjanie uvažovania o jazyku, o procese tvorenia slov, o významovom a formálnom vzťahu motivačných dvojíc.
- c) Využívanie tzv. slovotvorného myslenia pri osvojovaní si slovotvorných pravidiel druhého alebo cudzieho jazyka.

- d) Transfer porozumenia vzťahu slovotvornej motivácie pri osvojovaní si súborov učebných termínov v jednotlivých vyučovacích predmetoch.

Komunikačná oblasť

- a) Využívanie princípu slovotvornej motivácie pri rozvíjaní recepčných zručností:
- Využitie slovotvornej motivácie ako recepčnej opory pri porozumení umeleckého a vecného textu.
 - Rozvíjanie všetkých úrovní porozumenia textu – spracovanie a využitie informácií v postupnosti od zapamätania, vyvodzovania súvislostí z textu, k integrácii a interpretácii informácií, k ich hodnoteniu a napokon využitiu pri tvorení vlastného textu.
- b) Zvyšovanie slovnej fluencie a flexibility porozumením a používaním slovotvorne motivovaných slov, v postupnosti od konkrétnych k abstraktným slovotvorným kategóriám (v prepojení s učivom ostatných vyučovacích predmetov):
- modifikačné kategórie: zdrobneniny, zveličené slová, názvy mláďat, prechýľovanie;
 - mutačné kategórie: názvy osôb, názvy vecí, názvy miesta, názvy deja, názvy vlastností, determinatívne zloženiny;
 - transpozičné kategórie: spredmetnenie deja, spredmetnenie vlastnosti;
 - integračné kategórie: priraďovacie zloženiny.
- c) Špecifikovanie reči a myslenia používaním predponových modifikácií dynamických slovík. Rozvíjanie abstraktného myslenia zámerným používaním statických slovík.
- d) Prepojenie poznávania vzťahu slovotvornej motivácie s nácvikom pravopisu a výslovnosti (uplatnenie vnútrozložkovej integrácie s nácvikom etymologického a morfematického pravopisného princípu a s nácvikom výslovnostnej normy pri znelostnej asimilácii).
- e) Využívanie princípu slovotvornej motivácie pri rozvíjaní produkčných zručností:
- Využitie významovej príbuznosti slovotvorne motivovaných slov pri tvorení skutočného alebo vymysleného príbehu.
 - Využitie významových obmien dynamických slovík pri tvorení dynamického opisu.

- Využitie slovotvornej kategorizácie pri tvorení vecných textov.
- Stimulovanie komparatívneho, kategorizačného a seriacného myslenia.

Formatívna oblasť

- a) Interpretovanie estetickej funkcie slovotvorne motivovaného slova v umeleckom texte.
- b) Stimulovanie verbálnej kreativity prostredníctvom slovotvornej hry.
- c) Formovanie jazykového sebavedomia dieťaťa a uvedomovaním si narastajúcej slovotvornej kompetencie a jej využitia v bežnej a školskej komunikácii.
- d) Formovanie pozitívneho vzťahu k materinskému jazyku uvedomovaním si slovotvorných možností slovenčiny.

PROCES

Proces rozvíjania slovotvornej kompetencie a jej využitia pri rozvíjaní komunikačnej kompetencie v mladšom školskom veku by sa mal vyznačovať rešpektovaním konkrétneho faktického myslenia dieťaťa, ale zároveň by mal byť dostatočne stimulujúci aj pri postupnom rozvíjaní abstraktného myslenia žiaka primárnej školy, a to v súlade s učebnými požiadavkami a s metodikou ostatných vyučovacích predmetov. V súbore využívaných metód sa takisto odráža aj komplexnosť primárnej edukácie, a to na všetkých úrovniach integrácie (didaktický princíp komplexnosti).

A. slovotvorné lexikálne cvičenia zamerané na:

- poznávanie slovotvorného významu slova (ako nápovede jeho lexikálneho významu);
- poznávanie slovotvornej formy motivátov;
- poznávanie zjednodušenej podoby slovotvorného hniezda;
- poznávanie významovej kategorizácie slovotvorne motivovaných slov;
- rozširovanie a špecifikovanie slovnej zásoby o reprezentantov jednotlivých slovotvorných hniezd a slovotvorných kategórií;
- stimulovanie kognitívnych procesov (najmä komparatívneho a inferenčného myslenia);

B. slovotvorno-pravopisné cvičenia zamerané na:

- nácvik etymologického pravopisného princípu (využitie vzťahov významovej slovotvornej príbuznosti pri nácviku pravopisu tzv. vybraných slov: *myš – myška, myšička, myšací, myšiak*);
- pravopis koreňovej morfémy, resp. slovotvorného základu, pri znelostnej asimilácii (dub – *dubček, dubisko, dubový*);
- pravopis slovotvorných prípon a predpôn (morfematický pravopisný princíp): napr. *žen-ička, bab-ička; hornat-ina, vrchov-ina; tet-in, mamk-in,; bez-cen-ný, bez-oblač-ný; pred-písať, pred-niešť*;

C. slovotvorno-výslovnostné cvičenia zamerané na:

- nácvik spisovnej výslovnosti na hranici slovotvornej predpony a slovotvorného základu: *podliezť, podskočiť, podobrať; vzlietnuť, vzplanúť*;
- nácvik spisovnej výslovnosti na hranici slovotvorného základu a slovotvornej prípony: *drevo – drievko, Jožo – Jožko*;

D. obrázkové alebo slovné pojmové mapy zamerané na:

- slovotvorné hniezda, najmä na predponové modifikácie dynamických slovies alebo na slovnú zásobu z jednotlivých tematických okruhov (s uplatnením medzipredmetovej integrácie);
- nácvik pravopisu tzv. vybraných slov;

E. rečové, pohybové alebo simulačné hry:

- tvorenie hádaniek, rýmov s využitím slovotvornej motivácie;
- pohybové hry, napr. pri rozlišovaní významu špecifikovaných slovies (v integrácii s telesnou výchovou, napr.: *predpažiť, upažiť, vzpažiť, pripažiť*);
- rolové hry s využívaním motivátov z istej slovotvornej kategórie;

F. slovotvornoštylizračné cvičenia

- využívanie slovotvorne motivovaných slov v kontexte;
- využívanie slovotvorne motivovanej slovnej zásoby v kontexte, s uplatnením vzťahov synonymie, antonymie, paronymie;

G. produkčné slovotvorné cvičenia zamerané na:

- použitie slovotvorne motivovaných slov, slovotvorných hniezd v texte skutočného alebo vymysleného príbehu, dynamického opisu, informačného útvaru alebo rolového dialógu;

H. **recepčné slovotvorné cvičenia** zamerané na:

- využitie slovotvornej motivácie ako opory porozumenia textu;
- interpretovanie estetickej funkcie slovotvorne motivovaného slova v umeleckom texte;

I. **komparačné slovotvorné cvičenia**

- využívanie tzv. slovotvorného myslenia v materinskom jazyku pri osvojovaní si slovotvorných pravidiel druhého alebo cudzieho jazyka.

UKÁŽKY SLOVOTVORNÝCH AKTIVÍT

Téma: RYBAČKA

Cieľ

a) *kognitívny*: Vytvoriť si predstavu o slovotvornom hniezde na základe porovnávania významovej príbuznosti a odlišnosti slov. Uplatňovať pritom kognitívne procesy komparácie a kategorizácie. Spoznať slovotvorný význam slov zo slovotvorného hniezda *ryba*. Osvojiť si pravopisné pravidlo jednotného písania koreňovej morfémy *-ryb-* a uplatňovať pritom inferenčné myslenie.

b) *komunikačný*: Rozšíriť a spresniť slovnú zásobu o slovotvorne motivované slová zo slovotvorného hniezda *ryba*. Rozvíjať pravopisnú zručnosť pri vybranom slove *ryba* a jeho príbuzných slovách.

Metódy: slovotvorno-pravopisné cvičenie, slovotvornoštylizačné cvičenie, ústne produkčné cvičenie, pojmová mapa, pohybová hra.

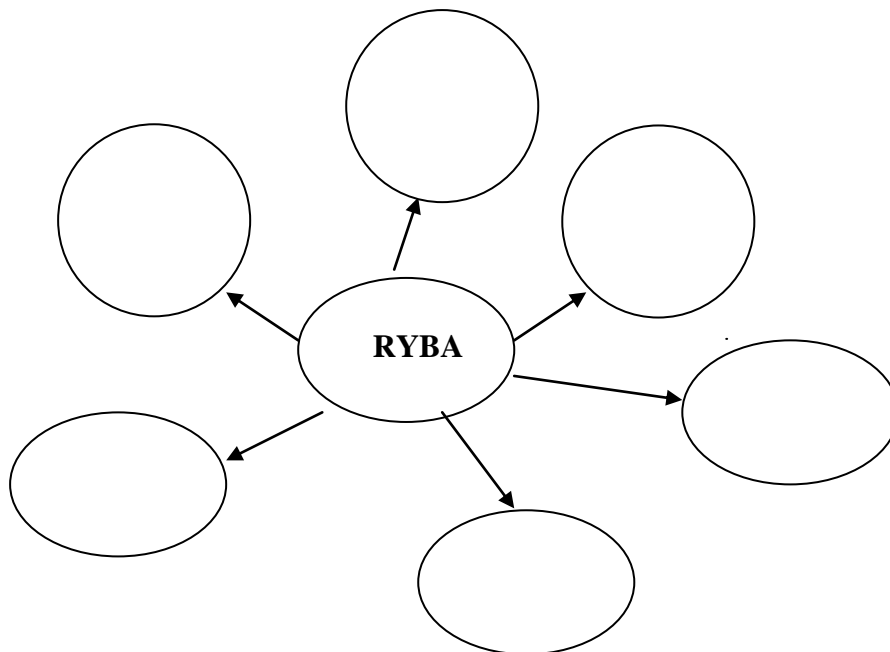
1. Pohybová hra, pojmová mapa.

Zahráme sa na rybárov. V improvizovanom rybníku máme kartičky so slovami zo slovotvorného hniezda slova *ryba*. Deti ich „lovia“ (spolu s deťmi môžeme vymyslieť aj

vhodnú udicu) a postupne pripínajú na magnetickú tabuľu do bublín pojmovej mapy (rybník, rybačka, rybolov, rybár, rybársky, rybacina, zarybárčiť si atď.). Zámerne vyberáme aj deťmi menej používané slová.

2. Pojmová mapa.

Ktoré ďalšie slová súvisia so slovom ryba? Doplň ich do bublín

3. Sémanticko-slovotvorné a slovotvornoštylizačné cvičenie.

Rozumieš všetkým slovám v bublinách?

Vytvor a napíš vety o veselej rybačke, v ktorých použiješ slová z bublín.

4. Slovotvorno-pravopisné cvičenie.

Všimni si, že vo všetkých slovách, ktoré súvisia s rybou, píšeme po *r* ypsilon.

Vyfarbi v každom z týchto slov časť **ryb**.

Doplň v nasledujúcich vetách chýbajúce písmená alebo slová.

R-bársky šport je veľmi populárny. Venujú sa mu mnohí vášniví r-bári. Treba povedať, že r-bárstvo obľubujú aj ženy a dievčatá. Nejedna z nich je šikovná Chytať r-by sa však musíme naučiť, pretože r-bolov má svoje pravidlá. Nie všetky sa môžu loviť, niektoré druhy sú chránené. K r-bacím pochúťkam patrí napríklad r-bia polievka, ale veľmi zdravý je aj r-bí tuk. Vieš, že veľ'r-ba vlastne nie je....., ale cicavec? A vieš aj to, že r-bárik nie je len malý, ale aj vták modrozelenej farby, ktorý sa živí r-bami?

4. Ústne produkčné cvičenie – rozprávanie príbehu.

Bol si už na rybačke? Porozprávaj o tom, ako si si zarybárčil alebo povedz iný zážitok s rybami.

Téma: AKO UPRATUJEM

Cieľ

- a) **kognitívny:** Rozširovať a upevňovať poznanie slovotvorných prostriedkov a postupov (predpôň, predponového odvodzovania). Porovnávať významové modifikácie predponových slovies (komparatívne myslenie: porovnávanie, rozlišovanie). Osvojiť si pravopisné pravidlo jednotného písania slovotvornej predpony vy- (uplatňovať pritom inferenčné myslenie).
- b) **komunikačný:** Spresniť slovnú zásobu používaním predponových dynamických slovies. Využiť významové obmeny dynamických slovies pri tvorení dynamického opisu (uplatňovať pritom seriačné myslenie). Rozvíjať pravopisnú zručnosť pri písaní predpony vy-.

Metódy: lexikálne a slovotvorné cvičenia, slovotvorno-pravopisné cvičenie, pojmová mapa, osnova, produkčné textové cvičenie.

1. Ústne produkčné cvičenie.

Patrí upratovanie k tvojim obľúbeným činnostiam? Zdôvodni, prečo áno a prečo nie.

2. Lexikálne cvičenie.

Čo všetko robíme, keď upratujeme? Vymenuj jednotlivé činnosti.

3. Sémanticko-slovotvorné cvičenie.

Ak chceme povedať, že niečo robíme dôkladne alebo činnosť dokončíme, môžeme použiť predponu vy-. Napríklad: *čistiť* – *vyčistím*, *utierať* – *vyutieram*, *zametať* – *vyzametám*, *umývať* – *vyumývam*... Doplň predponu vy- k ďalším slovesám, ktoré patria k upratovaniu. Pozoruj, ako sa mení význam slovies.

4. Slovtvorno-pravopisné cvičenie.

Napíš slovesá pod seba: vyupratovať
 vyleštiť
 vydrhnúť

vyniesť

Farebne zvýrazni predponu *vy-*. Všimni si, že ju píšeme vždy s ypsilonom.

Niekedy je prípona *vy-* v slove trochu schovaná. Aby sme sa nepomýlili v pravopise, môžeme si pomôcť tým, že skúsime použiť v danom slove iné predpony.

Napríklad: *vysávať* – *odsávať* – *nasávať* (alebo aj *vysať* – *odsať* – *nasasť*); *vyložiť* – *preložiť* – *zložiť*; *vyrušovať* – *prerušovať* (alebo aj *vyrušiť* – *prerušiť*); *vykonať* – *prekonať* (alebo aj *vykonávať* – *prekonávať*).

Pozor! V slovesách *vidieť*, *visieť*, *vítaziť*, *víriť*, *vítať* nie je predpona, preto píšeme *vi/ví*.

5. Pojmová mapa.

K „upratovacím“ slovesám skús pridať aj iné prípony. Usporiadaj ich do slovnej mapy.

Porovnaj, ako sa obmieňa význam slova.

Napríklad: *čistiť* – *vyčistiť*, *prečistiť*, *dočistiť*, *očistiť*, *nečistiť*

6. Kompozičné cvičenie – osnova.

Premysli si, ako doma pomáhaš pri upratovaní (alebo ako by si mohol pomáhať).

Usporiadaj jednotlivé činnosti tak, že vytvoríš slovné spojenia. V slovesách používaj rôzne predpony, napr.:

- vyutieram prach,
- vyčistím zásuvky,
- preleštím stôl,
- pozametám dlážku,
- vyložím knihy
- vynesiem smeti...

7. Produkčné textové cvičenie – dynamický opis.

Pomocou osnovy opíš svoju pomoc pri domácom upratovaní.

Téma: SKUTOČNE NESKUTOČNÝ PRÍBEH

Cieľ

a) kognitívny: Oboznámiť sa so slovtvornými prostriedkami a postupmi (slovtvorný základ, spájacia samohláska, skladanie). Porozumieť významu zložených slov. Uplatňovať pritom analyticko-syntetické myslenie.

b) komunikačný: Obohatiť si slovnú zásobu o nové zložené slová. Aplikovať poznatok o skladaní slov pri slovtvornej hre. Využiť fantáziu pri tvorbe vymysleného príbehu.

Metódy: recepčné slovotvorné cvičenie, slovotvorné cvičenie na poznávanie slovotvornej formy, slovotvorná hra, zamerané voľné písanie.

V istom malomeste žil generálmajor Flinta. Keďže už bol vo výslužbe, mal času nadostač, a tak sa každý deň prechádzal po lesoparku. Či zamieril na severovýchod alebo juhozápad, večer sa vždy vracal do svojho domčeka, kde si pre potešenie púšťal staré gramoplatne. Počas jednej zo zvyčajných prechádzok sa rozhodol, že sa ešte zájde pozrieť na tenisovú štvorhru do neďalekého športcentra. Keď vychádzal z lesoparku, zrazu uvidel čosi neuveriteľné. Na lesnej čistine pristávala vzducholod'...

1. Recepčné a produkčné textové cvičenie.

O čom je skutočne neskutočný príbeh?

Ako by si charakterizoval/a hlavnú postavu príbehu?

Myslíš si, že generálmajor Flinta v ten deň videl tenisovú štvorhru? Ako asi skutočne neskutočný príbeh pokračoval?

2. Recepčné slovotvorné cvičenie.

Vypíš z textu slová, ktoré vznikli zložením dvoch slov. Rozumieš im?

3. Slovotvorné cvičenie na poznávanie slovotvornej formy.

Všimni si, ako sa skladajú slová: generál-major, šport-centrum
mal-o-mesto, sever-o-východ.

4. Slovotvorná hra.

Vytvor čo najoriginálnejšie zložené slová z týchto základov:

škola, lopta, kvet, loď, hra, smiech, fľaša, mrak, sneh

5. Produkčné slovotvorné cvičenie – zamerané voľné písanie.

Zo zložených slov sa pokús vytvoriť svoj skutočne neskutočný príbeh.

Téma: ZDROBNENINKOVÉ KRÁĽOVSTVO

Cieľ

- a) **kognitívny:** Poznávať vzťah slovotvornej formy a slovotvorného významu. Utvárať si predstavu o slovotvornej kategórii deminutív. Poznávať deminutívne prípony a ich pravopis. Uplatňovať pritom komparatívne, analyticko-syntetické a inferenčné myslenie.
- b) **komunikačný:** Spresňovať si slovnú zásobu zdobnenín. Použiť zdobneniny

v rozprávkovom príbehu. Upevniť pravopisnú zručnosť pri písaní deminutívnych prípon.

Metódy: sémanticko-slovotvorné cvičenie, slovotvorné cvičenie na poznávanie vzťahu slovotvornej formy a slovotvorného významu, slovotvorno-pravopisné cvičenie, produkčné slovotvorné cvičenie.

1. Sémanticko-slovotvorné cvičenie.

Určite vieš, že keď sa rozprávame s malými deťmi, používame veľa zdobnených slov. Asi preto, lebo zdobneninami pomenúvame niečo malé alebo milé, a deti sú predsa také. Predstav si, že sa musíš starať o svojho malého súrodenca. Ty už toľko zdobnených slov nepoužívaš. Pripomeň si ich (na magnetickej tabuli sú rozsypané základové slová):

med	oko		papuča		motor
motor		mačka	postel'	vták	ucho
lopta	kôň	voz	zajac	strom	

2. Slovotvorné cvičenie na poznávanie vzťahu slovotvornej formy a slovotvorného významu.

Ako tvoríme zdobnené slová?

Základové slová na magnetickej tabuli poukladaj pod seba podľa rovnakej prípony, ktorú počuješ v zdobnenom slove.

3. Slovotvorno-pravopisné cvičenie.

Zdobnené slová napíš. Daj pozor na zmenu hlások v slovotvornom základe (napr. kôň – koník).

(Na slovotvorné alternácie upozorňujeme len kvôli pravopisu, nežiadame analýzu slovotvorného základu!)

V ktorých slovách je v prípone hláska *-i/i'*? Ako ju píšeme? Nezabudni, že slovotvorné prípony píšeme vždy rovnako, takže, keď je med-*ík* a kon-*ík*, bude aj chleb-*ík* a voz-*ík*.

4. Produkčné slovotvorné cvičenie.

Tvoj malý braček alebo sestrička plače. Skús ho rozveseliť vlastnou zdobneninkovou rozprávkou a použi v nej niektoré zo zdobnených slov. Takisto mu môžeš prečítať alebo prerozprávať rozprávku Daniela Heviera *Zdobneninkové kráľovstvo* (z knihy Kam chodia na zimu zmrzlinári).

Téma: NIE JE PRÍZEMNÝ AKO PRÍZEMNÝ

Cieľ

a) **kognitívny:** Pozorovať kombinované odvodzovanie slov. Osvojiť si význam vzťahových adjektív z istého slovotvorného hniezda a ich významovú spájatelnosť (kognitívne procesy porozumenia, komparácie a kategorizácie). Spoznať prenesené významy adjektív (procesy porozumenia a abstraktizácie).

b) **metakognitívny:** Využiť osvojenú lexiku pri učení sa prírodovedných poznatkov.

c) **komunikačný:** Rozšíriť si slovnú zásobu o slovotvorne motivované prídavné mená a ich spojenia s podstatnými menami v priamom a prenesenom význame. Rozvíjať zručnosť získať a spracovať informácie (pamäťové procesy, inferenčné a interpretačné myslenie).

Metódy: sémanticko-slovotvorné cvičenie, slovotvornoštylizačné cvičenie, frazeologické cvičenie, recepčné a produkčné textové cvičenie.

Zem je matka života. Nie všetky životné javy a procesy však prebiehajú priamo na zemi.

Niektoré sa dejú pod zemou, iné nad zemou či tesne pri zemi.

1. Sémanticko-slovotvorné cvičenie.

Pomenuj jedným prídavným menom tieto významy:

taký, ktorý sa nachádza pod zemou – (*podzemný*)

taký, ktorý sa nachádza nad zemou – (*nadzemný*)

taký, ktorý prebieha pri zemi – (*prízemný*)

taký, ktorý sa deje na zemi – (*pozemný*)

2. Slovotvornoštylizačné cvičenie.

Spoj utvorené prídavné mená s nasledujúcimi podstatnými menami a vysvetli význam slovných spojení: *chodba, strela, hokej, garáž, mráz, vojsko, byt, hmla, lanovka..*

3. Recepčné slovotvorné cvičenie.

S týmito prídavnými menami sa stretneš aj na iných vyučovacích predmetoch, napríklad na prírodovede. Vyhl'adaj v učebnici prírodovedy, v encyklopédii alebo na internete informácie o:

a) podzemnej vode,

b) o podzemnej, prízemnej a nadzemnej časti rastlín.

4. Frazeologické cvičenie.

Tieto prídavné mená sa používajú aj v prenesenom význame:

prízemný nápad, prízemné záujmy, podzemná organizácia

Čo tieto ustálené slovné spojenia znamenajú? Kedy ich môžeme použiť?

5. Produkčné textové cvičenie – informácia.

Opýtaj sa rodičov alebo iných dospelých na to, aké nápady sú podľa nich prízemné.

Priprav si o tom krátku informáciu.

Téma: ČO VŠETKO SA DÁ ODMERAŤ?

Cieľ

a) kognitívny: Pozorovať kombinované tvorenie slov (determinatívne zloženiny). Vytvoriť predstavu o slovotvornom type. Osvojiť si význam zložených slov z istého slovotvorného hniezda (kognitívne procesy porozumenia, komparácie a kategorizácie).

b) metakognitívny: Využiť osvojenú lexiku pri učení sa prírodovedných poznatkov.

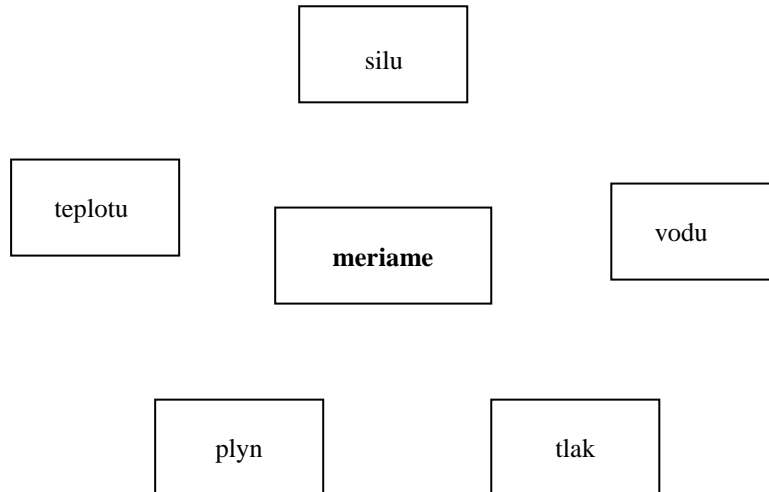
c) komunikačný: Rozšíriť slovnú zásobu o slovotvorne motivované odborné termíny.

Rozvíjať zručnosť získať a spracovať informácie (pamäťové procesy, inferenčné myslenie). Využiť fantáziu pri slovotvornej hre.

Metódy: pojmová mapa, sémanticko-slovotvorné cvičenie, tabuľka V – D – CH, slovotvorná hra, produkčné slovotvorné cvičenie.

1. Pojmová mapa.

Vieš, čo všetko sa dá odmerať? Zapiš do slovnej mapy.

2. Sémanticko-slovtvorné cvičenie.

Na prírodovede sa budeme učiť, ako meriame rôzne javy. Na meranie používame meradlá.

Utvor ich názvy:

na meranie teploty používame

na meranie sily používame

na meranie tlaku používame

na meranie množstva vody

na meranie množstva plynu

na meranie množstva elektriny

Aké iné meradlá poznáš?

3. Recepčné cvičenie – tabuľka viem – dozvedel som sa – chcem vedieť.

Dvojica žiakov si vyžrebuje jeden druh meradla a zistí čo najviac informácií, kde všade sa dané meradlo používa. Informácie môže vyhľadať v učebnici, v encyklopédii, na internete alebo z rozhovoru s dospelými. Informácie zapíše a roztriedi pomocou tabuľky V – D – CH. Získavanie a spracovanie ďalších informácií bude pokračovať na hodinách prírodovedy.

Viem	Dozvedel som sa	Chcem ešte vedieť

4. Slovtvorná hra a produkčné slovtvorné cvičenie (opis).

Podľa názvov reálnych meradiel môžeme utvoriť aj vymyslené meradlá (napr. *náladomer...*).

Vymysli podľa daného modelu nezvyčajné meradlo a opíš, ako vyzerá a ako sa používa.

Téma: PREČO SA SLOVÁ VOLAJÚ PRÁVE TAK?

Cieľ

a) kognitívny: Pozorovať spôsob tvorenia činiteľských názvov v slovenčine a porovnávať ho s tvorením v angličtine (kognitívne procesy porozumenia, komparácie, kategorizácie).

b) metakognitívny: Využiť poznanie slovtvornej normy v materinskom jazyku pri učení sa slovtvorných pravidiel cudzieho jazyka. Využiť osvojenú lexiku pri učení sa vlastivedných poznatkov (názvy povolání).

c) komunikačný: Rozšíriť a spresniť slovnú zásobu o názvy povolání v slovenčine a v angličtine.

Metódy: sémanticko-slovtvorné cvičenie, slovtvorné cvičenie na poznávanie vzťahu slovtvornej formy a slovtvorného významu, komparačné slovtvorné cvičenie, prekladové slovtvornoštylizačné cvičenie.

1. Sémanticko-slovtvorné cvičenie.

Uveď rôzne názvy povolání.

Pomôž si pri tom vetou:

ten, kto niečo robí

ten, kto učí – učiteľ

ten, kto maľuje – maliar

ten, kto predáva – predavač ...

2. Slovtvorné cvičenie na poznávanie vzťahu slovtvornej formy a slovtvorného významu.

Utvorené názvy povolání roztried' do stĺpcov podľa rovnakej alebo podobnej prípony

(napr. *maliar, pekár, opravár*).

3. Komparačné slovtvorné cvičenie.

Vieš pomenovať rôzne povolania aj po anglicky?

Prečo sa anglické názvy volajú tak?

Čo robí *teacher*

painter

baker

driver

repairman ...

Ku každému názvu povolania dopíš anglické sloveso.

Ako sa tvoria názvy povolání v angličtine?

Porovnaj so slovenskými názvami. Utvor dvojice: napr. *vodič – driver*.

Čo je pri tvorení podobné a čo odlišné?

4. Prekladové slovtvornoštylizáčné cvičenie.

Utvor rozvité vety s jednotlivými povolaniami v slovenčine.

Skús ich preložiť do angličtiny.

Téma: VLASTNOSTI LÁTOK

Cieľ

a) kognitívny: Pozorovať príponové tvorenie abstraktných podstatných mien. Vytvoriť predstavu o danom slovtvornom type. Vytvoriť predstavu o slovtvornej kategórii spredmetnenia vlastnosti (kognitívne procesy porozumenia, inferenčného myslenia, kategorizácie, abstraktizácie).

b) metakognitívny: Využiť osvojenú lexiku pri učení sa prírodovedných poznatkov.

c) komunikačný: Rozšíriť slovnú zásobu o slovtvorne motivované odborné termíny a o abstraktnú lexiku (porozumenie, abstraktizácia). Využiť osvojenú lexiku pri opise vecí.

Metódy: pokus, sémanticko-slovtvorné cvičenie, produkčné slovtvorné cvičenie.

1. Problémová úloha – pokus.

Na prírodovede sa učíme o rôznych látkach. Vymenuj ich (*drevo, sklo, voda, vzduch...*).

Urobíme pokus. Vyskúšame, ktoré látky sú vo vode rozpustné.

Zisti, či sa cukor rozpustí vo vode. – Cukor je rozpustná látka.

Zisti, či sa olej rozpúšťa vo vode. – Olej je nerozpustná látka.

2. Sémanticko-slovtvorné cvičenie (od formy k významu).

Látky majú svoje vlastnosti. Zistili sme, že jednou z nich je *rozpustnosť*.

Čo znamenajú nasledujúce vlastnosti:

tvrdosť látka je.....(aká?)

pružnosť látka je.....

tvárnosť látka je.....

krehkosť látka je.....

3. Sémantické cvičenie zamerané na odbornú lexiku (integrácia s prírodovednými poznatkami).

Povedz, aké vlastnosti majú látky alebo veci, ktoré vidíš na obrázkoch.

Napr. *drevo je tvrdé, porcelán je krehký, plastelína je tvárna, guma je pružná...*

4. Sémanticko-slovtvorné cvičenie (od významu k forme).

Ak je drevo *tvrdé*, potom jeho vlastnosťou je *tvrdosť*.

Ak je porcelánová šálka *krehká*, potom jej vlastnosťou je.....

Ak je guma *pružná*, tak jej vlastnosťou je.....

Ak je plastelína *tvárna*, tak jej vlastnosťou je.....

Poznáš aj iné vlastnosti látok a vecí?

Napr.: *ak je niečo sladké, jeho vlastnosťou je.....*

5. Produkčné slovtvorné cvičenie – statický opis.

Vyber si ľubovoľnú vec a opíš ju.

Nezabudni uviesť: veľkosť, farbu, tvar, z čoho je vyrobená, aké má vlastnosti.

Použi pritom pomenovania vlastností s príponou -osť.

VÝSTUPY

Na konci mladšieho školského veku, resp. pri prechode z primárneho do nižšieho sekundárneho vzdelávania, by mala byť slovtvorná kompetencia žiaka založená na týchto schopnostiach:

- a) Uvedomiť si primárne významovú a sekundárne formálnu súvislosť motivujúceho a motivovaného slova v bežnej hovorenej reči, v umeleckých textoch, v odborných textoch. Uplatňovať pritom komparatívne, inferenčné a analyticko-syntetické myslenie.
- b) Vytvoriť zjednodušené slovotvorné hniezdo na základe porovnávania významovo-formálnej príbuznosti a odlišnosti slov. Uplatniť pritom poznatky z iných vyučovacích predmetov a z iných jazykových tém (napr. pravopisné učivo). Zapájať kognitívne procesy komparácie, inferencie a kategorizácie.
- c) Priradiť pomenovania k istej slovotvornej kategórii alebo istému slovotvornému typu na základe uvedomenia si významovej i formálnej príbuznosti (v prepojení s učivom ostatných vyučovacích predmetov). Uplatňovať kategorizáciu a abstraktizáciu.
- d) Identifikovať informácie, vyvodzovať, integrovať a interpretovať súvislosti pri porozumení počúvaného a čítaného textu s oporou o významovú príbuznosť motivačne spätých slov. Zapájať pritom pamäťové procesy, inferenčné, interpretačné a hodnotiace myslenie.
- e) Používať predponové modifikácie dynamických slovies na spresnenie vyjadrenia v bežnej reči, pri tvorení príbehu alebo dynamického opisu. Uplatňovať pritom komparatívne a seriačné myslenie.
- f) Využívať motivačné dvojice z jednotlivých slovotvorných kategórií (konkrétnych i abstraktných, v prepojení s učivom ostatných vyučovacích predmetov) na dosahovanie jednotlivých komunikačných zámerov v bežnej hovorenej reči, v rozprávacom, opisnom a informačnom texte.
- g) Využívať proces slovotvornej motivácie v rečovej hre (tvorivé myslenie).
- h) Interpretovať estetickú funkciu slovotvorne motivovaného slova v umeleckom texte (interpretačné myslenie).
- i) Uvažovať o procese tvorenia slov, o významovom a formálnom vzťahu motivačných dvojíc (uplatniť metajazykové myslenie).
- j) Využívať nadobudnuté slovotvorné poznatky pri osvojovaní si slovotvorných pravidiel druhého alebo cudzieho jazyka a pri osvojovaní si súborov učebných termínov v jednotlivých vyučovacích predmetoch (metakognitívne procesy).